

İsmail Cerrahoğlu ile Türkiye’de Tefsir Çalışmaları Üzerine

Türkiye’de Tefsir çalışmalarının öncü isimlerinden biri olan Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu 1929 yılında Adapazarı’nın Hendek kazasında doğmuştur. 1960 yılında Türkiye’de Tefsir alanında ilk doktora çalışmasına imza atan Cerrahoğlu uzun yıllar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görev yapmış, çalışmaları İlahiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve yetiştirdiği çok sayıda öğrenci sayesinde “hocaların hocası” unvanını hak etmiş bir isimdir. Özellikle Tefsir tarihine yönelik araştırmalarıyla Türkiye’deki akademik çevrelerde kendisinden sonraki çalışmaların seyrini belirleyen ve 1996’da emekliliğe ayrılan Cerrahoğlu 2010 yılından beri memleketi Adapazarı Hendek’te yaşamını sürdürmektedir.

Muhterem hocam sizin hayat hikayenizi aynı zamanda Türkiye’de Tefsir çalışmalarının da tarihi olarak görüyoruz. Tefsir çalışmalarınız bağlamında bize hayat hikayenizi anlatabilir misiniz? İlk eğitim yıllarınız, sizi ilme yönlendiren kişi ve çevre?

Ben 1929 senesinde Sakarya’nın Hendek ilçesinde doğmuşum. Hendek’te tanınan mütedeyyin ve çiftçilikle uğraşan bir ailenin çocuğuyum. Çocukluğumuz din eğitime ve dindarlara karşı bakışların pek de sempatik olmadığı bir dönemde geçti. Babaannem sayesinde Kur’an-ı Kerim okumayı öğrendim. Babaannem tahsili olmayan ama Kur’an-ı Kerim’i okuyan, derkenar tefsirlerden mealini anlamaya çalışan, bizi ve mahallenin çocuklarını okutan bir hanımefendiydi (mekanı cennet olsun). 7 yaşında ilkokula başlamadan önce Kur’an-ı Kerim’i hatmettim. İlkokulu Hendek’te okudum. Ortaokulu Adapazarı’nda cüz’i bir ücretle yaşlı bir hanımın yanında kalarak okudum. Ortaokul dönemimiz ikinci cihan harbinin yaşandığı yokluk ve sıkıntı günlerinde geçti.

Lise ve üniversite eğitiminiz?

Lise tahsilimi İstanbul Kabataş Lisesi fen bölümünden mezun olarak tamamladım. Aile ismimizin Cerrahoğlu olması ve amcamın da eczacı olması hasebiyle ailem benim de tıp ya da eczacılık tahsil etmemi arzu ediyorlardı. O dönem tıp fakültesine 80, eczacılık fakültesine de 60 öğrenci alınıyordu. Ben yedekte kalınca memlekete geri dönüp amcamın eczanesinde çalışmaya başladım. Eczaneye her gün İstanbul ve Ankara’da basılan “Ulus” gazetesi gelirdi. Bir gün gazetede Ankara’da İlahiyat Fakültesi açıldığına ve kayıtların başladığına dair bir ilan gördüm. İlahiyat’ın ne olduğuna dair tam bir bilgimiz yok ama dini eğitim ve öğretimin yapıldığı bir okul olduğu belli idi. Dini eğitim alınan bir okul fikri ailem ve özellikle babaannem tarafından çok olumlu karşılandı. O tarihlerde Ankara’ya gitmek nakil vasıtalarının azlığı sebebiyle zordu. Bin bir müşkilatla Ankara’ya gelip kaydımı yaptırdım. 21 Kasım 1949’da ilk dersimize başladık.

İlahiyat fakültesinin ilk kuruluş yıllarındaki imkân ve okutulan dersler konusunda bilgi verebilir misiniz? Ayrıca 1949’da açılan fakültenin ilk kayıt yaptıranlarından olmanıza rağmen 1953-1954 öğretim yılı sonunda ikinci mezunlardan olmanızın sebebini de kısaca anlatabilir misiniz?

Fakülte binamız ve tek dershanemiz için Hukuk Fakültesi Kız yurdunun köşesinde küçük bir yer ayrılmıştı. Fakültemizin asli hocaları hemen hemen yok gibiydi. Fakülte yönetim kurulu Dil Tarih ve Coğrafya ve Hukuk Fakültelerinden seçilen hocalardan oluşuyordu. Genelde derslerimizin çoğunu Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde almaktaydık. Sabahları genelde İngilizce, Fransızca ve Almanca derslerini Dil Tarih ve Coğrafya fakültesinde gördükten sonra Cebeci’de bulunan kendi binamıza geçip İslam tarihi, Mezhepler ve Dinler Tarihi, Sanat tarihi derslerini görüp tekrar Felsefe grubu ve Farsça dersleri için Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine dönerdik. Tefsir, Hadis dersleri şöyle dursun, Kur’ân ve Arapça dersleri yoktu.

Fakültemiz diğer fakültelerden geç açıldığı için yurtlarda yer bulamadım. Üstelik o sene kışın çok sert geçmesi, Ankara’yı tanımamak, maddi imkansızlık ve fakültenin istikrarlı bir şekilde oturmaması biraz maneviyatımı bozmuştu. Bu şartlarda kaydımı sildirip memlekete geri döndüm. Bir süre boş boş oturduktan sonra, babam eski usul Arapça okumuş camimizin vaiz imamını Arapça okutması için ikna etmiş. Hocayla *Emsile*’den başlayıp, *Binâ*, *Izhâr*, *Merâhu’l-Ervah* derken *Molla Câmi*’ye kadar okuduk. Öğrendiklerimizi tatbik için de fıkhıtan *Halebî* okuduk. Bu şekilde Arapça öğrenmem, dine karşı ünsiyetim ve gerek ailemin gerek rahmetli hocanın teşviki neticesinde İlahiyat Fakültesine kaydolma fikri bende yeniden uyandı ve 1950 senesinde fakülteye yeniden kaydımı yaptırdım.

O dönem içinde bulunduğunuz şartlardan, arkadaşlarınız ve hocalarınızdan da bahsedebilir misiniz?

Fakültede birinci sınıfta biz ikinci dönem 21 kişiydik. İlk dönem arkadaşlarımdan Talat Koçyiğit ve Esat Kılıçer Beyler ikinci sınıfa geçmişlerdi. Fakültenin karşısında Hukuk Fakültesi Yurdu’nda yer buldum. Arkadaşların genelinin hali “Elifi görse, mertek sanır” derler ya; çoğumuz o durumdaydı. Namazdan sonra erkenden fakülteye giderdik. İbrahim Eken adında babasından Arapça öğrenmiş bir arkadaşımızla birlikte diğer arkadaşlara Kur’an okutur, ders çalışırdık. Birinci sınıfla ikinci sınıfın dersleri pek farklı değildi; derslerin çoğunu iki sınıf beraber okuyorduk. Günde iki üç defa İlahiyat Dil-Tarih ve Coğrafya Fakülteleri arasında gider gelirdik; yolda rahmetli Mehmet Sofuoğlu’yla ders çalışırdık. Hoca eksliğimiz vardı. Kimden ne öğrenebiliriz gayreti içindeydik. O zaman Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Hüsnü Lostar bize” Diyanet’e gelerseniz ders veririm” dedi. Ondan arada gidip Arapça ve fıkıh okuyorduk. Prof. Yusuf Ziya Yörükan’dan İslam Dini Mezhepler Tarihi, Prof. Hamdi Ragıp Atademir’den Mantık ve İlimler Felsefesi, Prof. Mehmet Karasan’dan Sosyoloji, Prof. Remzi Oğuz Arık ve Prof. Suut Kemal Yetkin’den İslam Sanat Tarihi, Prof. Hilmi Ömer Budda’dan Mukayeseli Dinler Tarihi, Prof. Bedi Ziya Egemen’den Din Psikolojisi, Prof. Necati Lugal’dan Arapça-Farsça dersleri okuduk (Ancak, ilk sene tamamen Farsça okuduk. Arapçayı bizim 2. senemiz yani fakültenin açılışının 3. senesinde okumaya başladık.) Seneler geçtikçe hocalar çoğaldı, müfredat programı da değişti. O dönemde Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam konularında akademik titr sahibi yetkin kimseler yoktu. İlahiyat eğitimi almış Rahmetli Muhammet Tayyip Okıç Hoca bizden iki sene sonra geldi. (Tayyip Hoca; Saraybona’lı bir boşnaktı. Memleketinde ilahiyat tahsili görmüş, Fransa’da Tunus’ta kalmış, anadilinin yanında Fransızca, Türkçe, Farsça, Almanca, Arapça ve Slav dillerine iyi derecede vakıftı. Samimi bir Müslüman, alim ve olgun, talebesine karşı her zaman ilgili ve müşfik, sözünde duran kısaca her yönüyle kendimize örnek aldığımız bir hocamızdı. Allah gani gani rahmet eylesin, mekanı cennet olsun.) O geldikten sonra son iki sene İslamî ilimler gördük. Kendisinden azami derecede faydalanmaya çalıştık. Ben özellikle Tefsir-Hadis dersleriyle yakından ilgilendim. Hasan Hüsnü Erdem ve Dr. Asistan Fuat Sezgin, Muhammed Tanci de hocalarımız oldu.

Fakülteden mezuniyetinizden sonraki asistanlık döneminizi anlatabilir misiniz.

1954 yılında fakülteden mezun olduktan sonra bir buçuk sene askerlik görevimi yaptım. Askerlik dönüşü Tayyip Hoca bana “seni asistan alacağım” dedi. 6 ay sonra asistanlık sınavına girdik. Sınavda Tayyip Hoca’yla birlikte

Tanci Hoca ve Anne Maria Schimmel vardı. 1956'da Hüseyin Atay kelim, ben de tefsir bölümüne asistan olarak girdik.

Prof. M. Tayyip Okıç'ın danışmanlığını yaptığı "Kur'an Tefsiri'nin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller" isimli doktora tezimi 1960 senesinde tamamlayıp yapılan imtihan neticesinde Dr. ünvanını aldım. Doktora jürimde Şakir Berki Hoca da vardı.

Dr. Asistan döneminizde Tunus yolculuğunuz var. Bu seyahat sizin çalışmalarınızda nasıl bir etkiye sahip oldu. Orada geçirdiğiniz süreden bahsedebilir misiniz.

Evet, Tunus büyükelçiliği ile fakültemiz Dekanlığı arasında varılan bir mutabakat neticesinde-1963-1965 yılları arasında Talat Koçyiğit, Mehmet Maksutoğlu ve Selim Biçer'le birlikte Tunus'a gittik.

Tunus'a gidişimizin gayesi; bilgi, görgü artırma, Arapça ve aynı zamanda Fransızcamızı geliştirmek ve doçentlik tezi için de araştırma yapmaktı.

Doçentlik için *Taberi Tefsiri* üzerine çalışmayı düşünürken, kütüphane araştırmalarım sırasında bulduğum yeni bir müfessir "Yahya b. Sallâm" üzerine çalışmaya karar verdim. Tunus ve Kayravan'da bu zatın eserinin nüshalarını inceledim. Kütüphane araştırmalarının dışında akşamları Habib Burgiba Dil Enstitüsün'de Arapça ve Fransızca derslerine, gündüzleri de Tunus İlahiyat Fakültesi'nin İslamî ilimler derslerine devam ettik. Burada Tunuslu birçok alimden istifade ettik. Fadıl b. Âşûr'un derslerine katıldık; babası Tâhir b. Âşûr ile tanıştık. Tunus'lu Malikî alimler olduğu gibi Hanefî alimler de vardı. Mesela Maliki Ahmed b. Milâd'ın Hadis ve Tefsir derslerine, Hanefî Muhtâr b. Mahmûd'un Kelam, Arab el- Mâcirî'nin Tefsir derslerine girdik.

İlmi çalışmalar dışında kaldığımız talebe yurdundaki Tunuslu ve Afrikalı öğrencilerle de iyi bir diyalogumuz oldu. Kaldığımız süre içinde bize tanınan talebe statüsüyle Tunus'u gezip tanıma imkanımız oldu. Orada iyi bir hava yarattık ve iyi dostlar edindik.

Sayın Hocam Doçentlik çalışmanız ve sonrasında Profesörlüğünüzden önceki İngiltere ziyaretinizden de söz edebilir misiniz.

1967 sensinde Doçentlik ünvanımı aldım. Doçentlik tezim Tunus'ta bulunduğum sırada ön çalışmasını yaptığım "Yahya b. Sallâm ve Tefsirdeki Metodu" isimli çalışmadır.

Bizim dönemimizde Profesör olabilmek için ikinci bir batı dili gerekiyordu. Benim batı dilim Fransızca olduğundan ikinci dil olarak İngilizce öğrenmek istedim. Bizim zamanımızda Fakülte içinde hocaların yurtdışına gönderilmeleri için cüz'i bir bütçe vardı. Ben de İngiltere'ye bu imkanla gittim. İngiltere'de

yaklaşık bir yıl kaldım. Bu süre içerisinde sabahları İngilizce kurslarına gittim. Öğleden sonraları da British Museum'un kütüphanesinde araştırma yapmaya çalıştım. Geceleri ders çalışır veya lisanımı ilerletmek için televizyon seyredirdim. Yaşım (44) ve mesleğim münasebeti ile herkesle senli benli olabilmek mümkün değildi. Bu geç kalmış fırsatı fazla değerlendirebildiğimi düşünmüyorum.

Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ndeki görevinizden de bahseder misiniz. Başka idari görevleriniz de oldu mu?

Ben, 1976 senesinde profesör olduktan bir yıl sonra Erzurum İslami İlimler Fakültesine görevlendirildim. İki gün sonra da dekan seçildim. İki yıl kadar burada dekanlık yapıp Ankara'ya geri döndüm. Yapım gereği Erzurum tecrübesi dışında teklif edilen tüm idari görevlerden içtinap ettim.

Sayın Hocam, Tefsir alanında Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Doktora yapan ilk kişisiniz. İlk olmanın avantaj ve dezavantajları nelerdi?

Tabii ki; bir konuda kendini ilerletmek, tekamül etmek, kendini ortaya koymak, çalışmak, tetkik etmek bir avantajdır. Ama Türkiye'nin ekonomik imkansızlıkları döneminde doktora yapmaya çalışıyoruz. Yine önümüzde daha önce sahamızda çalışmış yol gösterecek hocalarımızın kısıtlı olmasını ve araştırma yapabilmek için maddi imkanların verilememesi de dezavantaj olarak sayılabilir.

Biraz da arkadaşlarınız ve öğrencilerinizden bahsedelim.

Talat Koçyiğit, Esat Kılıçer, Necati Öner, Yaşar Kutluay, Haluk Karamağralı, İbrahim Ağâh Çubukçu, Hüseyin Atay, Cavit Sunar, Hikmet Tanyu, Neda Armaner, Mehmed Sait Hatipoğlu, Bahriye Üçok, Hasan Ali Koçer, Beyhan Yörükân isimlerini hatırlayabildiğim asistanlık ve doktor asistanlık döneminde beraber çalıştığımız arkadaşlarımızdı. Birçoğuyla daha sonra Ankara İlahiyat'ta emekli olana kadar birlikte çalıştık. Öğrencilerimize gelince; Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü, Erzurum İslam Enstitüsü ve emekliliğime kadar çalıştığım Ankara İlahiyat Fakültesi'nde pek çok öğrencimiz oldu. Meselâ; İbrahim Canan, Süleyman Ateş, Suat Yıldırım, Lütfi Doğan, Kemal Güran, Hasan Ege, Mehmet Aydın, Orhan Karmış, Abdulkadir Şener, Mustafa Fayda, Salih Akdemir, Mevlüt Güngör, Ömer Özsoy, Halis Albayrak, Sadık Kılıç, İdris Şengül, Mehmet Paçacı, Ahmet Nedim Serinsu, Mehmet Görmez, Mehmet Akif Koç, Emrullah İşler...(Rahmetli olanlara Allah'tan rahmet dilerim. Artık yaşlılıktan dolayı isimleri hatırlamakta biraz zorluk çekiyorum, hatırlayamadıklarımın özür diliyorum.)

Hocam, telif ve tercüme olarak yayınlanmış kitaplarınızın bir listesini verebilir misiniz.

Evet belli başlı kitap çalışmalarımı ve bir kısım makalelerimi size vereyim:

- *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 1968.

- *Yahya b. Sallâm ve Tefsirdeki Metodu*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 1970.

- *Tefsir Usûlü*, A.Ü İlahiyat Fa. Yay., 1971,1976,1979, Diyanet Vakfı, 2012.

- *Kitâbu't- Teysir fî Kavâid-i İlmi't-Tafsir* (el-Kâfiyeci'nin eserinin tahkik ve tercemesi), A.Ü İlahiyat Fa. Yay., 1974.

- *Din Bilgisi* (Ortaokul I, II, III) (Prof. Dr. Talat Koçyiğit ve Doç. Dr. Mücteba Uğur ile), MEB Yay. 1985.

- *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl ve Tefsiri* (1.Cilt, Prof. Dr. Talat Koçyiğit ile), DİB Yay. 1984.

- *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl* (Ahmed b Hanbel), (Prof. Dr. Talat Koçyiğit ile), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1987.

- *Kur'ân-ı Kerîm'den Öğütler*, DİB Yay. 1991.

- *Kur'an-ı Kerîm Nasıl Bir Kitaptır, Nasıl Anladılar, Nasıl Anlamalıyız*, (Küçük Risale) Altın Kalem Yay. 1993.

Ayrıca; *İlahiyat Fakültesi Dergisi, İslâmi ilimler Fakültesi Dergisi, İslâmi İlimler Enstitüsü Dergisi Vakıflar Dergisi, Diyanet Dergisi, Hakses ve İslâm Mecmuası, Selâmet Mecmuası, İslâm Medeniyeti* gibi dergilerde- mecmualarda çok sayıda makalelerim yayınlandı.

Kitap çalışmalarınızda kaynaklarınız kendinize örnek aldığınız çalışmalar var mıydı?

Var tabii ki; ama bu çalışmaların bugünkü değeri nedir? Çünkü her gün bilgi tekamül ediyor, gelişiyor. O gün benim için değerli olan bugün acaba değerini koruyor mu, bunu düşünmek lazım.

Biraz da emeklilik ve sonrasında bahsedelim.

1996 senesinde emekli olduktan sonra hemen pasif duruma geçmedim. Ankara'da bulunduğum sürece az da olsa doktora ve yüksek lisans derslerine devam ettim. Benim hayatımın büyük bölümü Ankara İlahiyat'ta geçti. Emekli olduktan sonra da dışarı çıktığımda zaman zaman kendimi fakülteye giderken bulunduğumu bilirim. 2010 senesinde memleketim Hendek'e yerleştim.

Sayın Hocam, siz çalışmalarınızda genelde Kur'an ilimleri ve tefsir sahasıyla ilgili bilgi mirasını yeni nesle aktarmayı tercih ettiniz. Bizler sizin kitaplarınızdan faydalandığımız kadar sohbetlerinizden de faydalanma imkânı

bulduk. Sizin hoş sohbetiniz, nüktedanlığınız hepimizin malumu. Emeklilik döneminizde de yapmayı düşündüğünüz Hatırât türü çalışmalarınız var mıydı?

Tabii ki benim de yıllar içinde yazdıklarım dışında aktarmak istediğim bir bilgi birikimim oldu. Emeklilikten sonra bunlar üzerinde çalışmayı istedim. 1996 yılında emekli olduktan sonra maalesef ailemde çıkan sağlık problemleri sebebiyle çalışma imkânı bulamadım. Yakınlarımla sağlık problemleriyle ilgilenmekten notlarımla, kitaplarımla ilgilenmeye pek vaktim olamadı. Malum çalışmak için zaman ve imkânlar gerekiyor. Bu imkânlar temin edilemeyince kütüphanemi Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne bağışladım. Hiç olmazsa yeni nesil bu kitaplardan faydalansın.

Tefsir tarihi yazımı hususunda sizin Goldziher ve Muhammed Hüseyin ez-Zehabi’yi örnek alarak tefsir tarihini ekol merkezli ele aldığımız ve bu şekilde her bir müfessiri kendi başına değerlendiren klasik Tabakât geleneğinden ayrıldığımız tespiti ya da eleştirisi var. Bu yaklaşımınızın sonucu olarak Tefsir tarihinin belli kalıplara/şablonlara sıkıştırıldığı ve özellikle Osmanlı dönemi gibi bazı birikimler göz ardı edildiğinden tefsir tarihinin incelenmesinde bir kopukluk oluştuğu iddia ediliyor. Bu hususta ne düşünüyorsunuz?

Genel olarak bakıldığında ilmi serüveninizle ilgili özeleştiri yaptığınız, şunu söyle değil de böyle yapsaydım, şöyle bir yol izleyseydim dediğiniz yahut yapmayı arzu edip de gerçekleştiremedikleriniz oldu mu?

İslam Dünyası ve dışında da her dönem Tefsirle ilgili çalışma ve eleştiriler yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Dünyada Tefsir alanıyla meşgul olan araştırmacıların kendi aralarında bir ittifak, birlik yok. Dolayısıyla eleştiriler olması mümkündür. Herkes kendi şartları ve anlayışı mukabilinde bir şeyler ortaya koymaya çalışıyor. Benim de kendi zaman ve imkânlarım nispetinde tercihim bu oldu. Mutlaka yaptığımız çalışmalarda eksiklikler de olacaktır. Ama bu eksikler bizden sonraki mahir ve çalışkan nesiller tarafından tamamlanacaktır. Malumunuz ilim maddi ve manevi zenginliklerle mümkün oluyor. Bizlerin de inşallah bu sahada küçük katkılarımız olmuştur.

Son olarak Türkiye’deki günümüz Tefsir çalışmaları hakkındaki değerlendirmenizi ve genç ilahiyatçılara tavsiyelerinizi alabilir miyiz?

Ben öncelikle artık yaşım, rahatsızlıklarım, ilahiyat camiasından olmasa da bilim çevrelerinden uzaklaşmam sebebiyle ve bilgisayar teknolojisi hakkında bilgim olmadığı için, maalesef güncel çalışmaları takip edemiyorum. Ama güzel çalışmalar yaptığınızı, bu sahada çok yayın yapıldığını müşahede edebi-

liyorum. Yalnız çalışmaların çokluğu bir yönden sevindirici ama değerlendirme açısından zor. Sahamızda evvela temelin oturması ve ana konularda fikir birliği yapılması gerekli. Fikir, eser çeşitliliği zenginliktir. Fakat bu çalışmaların sahasında güvenilir âlimlerden oluşan bir heyet tarafından değerlendirilmesi faydalı olur. Anadolu'daki, İstanbul'daki kütüphanelerimizde Tefsir ve Kur'an ilimleriyle ilgili yazma eserler mevcut. Bunlar tertip edilip, gözden geçirilip ehlinin bilgisine sunulabilse, yapılacak çalışmalarda anahtar olacaktır. Yine kendimizle ilgili, tarihi birikimimizle ilgili, özümüzle ilgili araştırmalar yapmanın ve yoğunlaşmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

(Bu söyleşi 25.03 2015 Çarşamba günü Emekli Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu'nun Sakarya-Hendek'teki evinde kızı Yrd. Doç. Hatice Teber tarafından yapılmıştır.)